

הקדמה ל"הפטר – חדלות פירעון, הסדרי חוב ושיקום כלכלי של יחידים"

ביולי 1656 הוגשה לבית המשפט הגבוה בהאג בקשה להליך בשם *cessio bonorum* שמשמעו כי החייב מבקש למסור את כל נכסיו לנושיו, בתנאי שהם לא יהיו רשאים עוד לנקוט בהליכים נגדו. הייתה זו כנראה בקשת ההפטר מחמת חדלות פירעון המפורסמת ביותר שהוגשה אי פעם. הטעם לכך הוא זהותו של החייב, אשר פנה בבקשה לקבל את הגנת בית המשפט. שמו המלא היה *Rembrandt Harmenszoon van Rijn*, אך מפאת חשיבותו הוא מוכר לנו, כמו מרבית המאסטרים הגדולים של הציור, בשמו הפרטי לבדו – רמברנדט.*

כיצד זה נקלע אדם מוכשר ומצליח כרמברנדט למצב של חדלות פירעון? התשובה על חידה זו תישמע בוודאי מוכרת ונדושה: רמברנדט בזבז יותר כסף מאשר הרוויח, חווה ירידה בהכנסותיו בשנים שקדמו להגשת בקשת ההפטר ולא ניהל בצורה חכמה את חובותיו הצומחים. נפרט מעט: בעקבות הצלחתו הרבה כצייר מבוקש כבר בשנות העשרים והשלושים של חייו נהג רמברנדט בפזרנות: רכש אחוזה יקרה, אסף עתיקות ויצירות אומנות ולקח לעצמו מאהבת צעירה לאחר פטירת אשתו. כל עוד נמשכה הצלחתו המסחרית והדיוקנאות שצייר נמכרו במחירים מאמירים, הצליח לעמוד בחיי המותרות שסיגל לעצמו. ואולם, משהתרחשה דעיכה במכירות בהגיעו לגיל העמידה – הן בעקבות בחירותיו האמנותיות (רצונו לצמצם את מספר הדיוקנאות שצייר על פי הזמנה, כדי שיוכל להתמקד במושאי ציור שעניינו אותו), הן בשל ירידה מסוימת בכיקוש לעבודותיו (בעיקר בשל הצפת השוק על ידי תלמידיו, שהביאה גם לפיחות ביוקרה שיוחסה לסגנונו) והן בשל מיתון כלכלי (שנגרם בעטיה של מלחמת הולנד-אנגליה הראשונה) – התקשה לעמוד בנטל החוב. סירובו של רמברנדט להכיר במציאות הכלכלית החדשה, ונטייתו לצבור חובות ולגלגלם ככדורי שלג, החישו את התדרדרותו.

* על בקשת ההפטר של רמברנדט נכתבו מחקרים רבים. אסתפק בהפניה לשניים מהם: Paul Crenshaw, REMBRANDT'S BANKRUPTCY: THE ARTIST, HIS PATRONS, AND THE ART MARKET IN SEVENTEENTH-CENTURY NETHERLANDS (2006); Brian Logan Beirne, "Painted into a Corner: Rembrandt's Bankruptcy Today", 18 J. TRANSNAT'L L. & POL'Y 89 (2008)

לבסוף, משמצא עצמו בפני תביעה משפטית לתמיכה כספית מצד המאהבת הצעירה – תביעה אותה התקשה להדוף – לא ראה לעצמו מוצא, אלא הגשת הבקשה למסירת נכסיו כנגד שחרור מחובותיו.

פרשת חדלות הפירעון של רמברנדט ממחישה שלוש תובנות מרכזיות העומדות ביסוד דיני חדלות הפירעון של יחידים:

ראשית, חדלות פירעון משקפת אומנם כישלון כלכלי, אך אין בה כדי להעיד כי חדל הפירעון הוא אדם כושל ונטול ערך. אכן, אין לצפות כי כל חדל פירעון יהיה מוכשר וברוך כישרון כרמברנדט, אולם גם אין להניח כי חדל הפירעון המצוי הוא חדל אישים, נעדר יכולות או, חס וחלילה, בן בליעל.

שנית, במקרים רבים (הגם שלא בכולם) חדלות פירעון אינה גזירת גורל, אלא תוצאה (למצער חלקית) של התנהלות כלכלית בלתי אחראית מצד פושט הרגל. בכל חברה ישנם חדלי פירעון, אשר אי יכולתם לעמוד בהתחייבויותיהם הכספיות היא נגזרת של מצבם הקיומי הירוד או של אסון בלתי צפוי, ולצרתם של אלה אנו חייבים לגלות הבנה. אלא שלצד אותם מוכי גורל ישנם גם פושטי רגל שהתדרדרותם הכלכלית נובעת מהפרה מכוונת או רשלנית של המוסכמה החברתית הבסיסית לפיה חובתו של כל אדם להתאים את הוצאותיו למסגרת הכנסותיו. רמברנדט היה אומנם אומן נעלה, אולם גם מאיש סגולה נדרש לעמוד במגבלות התקציב העומד לרשותו ולא לגלגל את העלות של מימוש העדפותיו על נושיו.

שלישית, לשיקום חדל הפירעון והעמדתו על רגליו, יש ערך הן מההיבט האנושי והן מההיבט החברתי. נטילת חירותו הכלכלית של אדם מהווה פגיעה קשה בכבודו ובאנושיותו וגורעת מיכולתו לתרום לבניית החברה והכלכלה. מתן אפשרות לחדל הפירעון לפתוח דף חדש מבחינה כלכלית, משיבה לידי את השליטה בכתיבת סיפור חייו ומאפשרת לו להפוך לאדם מועיל ויצרני לטובת הכלל. רמברנדט הוסיף לחיות מעל לעשור לאחר שהגיש בקשה להפטר. חייו בתקופה זו לא היו קלים, הוא ידע מחסור ומת בעוני. ולמרות זאת, בכל השנים הללו לא חדל מלצייר, ותרם לתרבות האנושית יצירות מופת נוספות, שיש הרואים בהן את פסגת יצירתו.

דיני חדלות הפירעון של יחידים, שכוננו עד כה דיני פשיטת רגל, נעו בעבר, ויוסיפו לנוע גם בעתיד, בתווך הקיים בין הצורך לקיים מנגנונים משפטיים יעילים והוגנים לגביית חובות לבין שלוש התובנות הללו – תכליתם היא לאזן בין השאיפה להשיא את שיעור החוב שיפרע לנושים לבין כבודו של חדל הפירעון כאדם, חטאו בכך שאינו

עומד במחויבותיו כלפי נושיו והערך העתידי הטמון בהפטר. משימה זו אינה פשוטה כלל ועיקר. בשל חשיבותה היא מחייבת מעת לעת לקיים חשיבה מחודשת על האיזון הראוי, ולבצע לאורה הערכה מחודשת של הדין הנוהג.

חקיקתו של חוק חדלות פירעון ושיקום כלכלי, התשע"ח – 2018, אשר יכנס לתוקף ביום 15.9.2019, היא הזדמנות פז לבחינה מחודשת של דיני חדלות הפירעון הנהוגים בישראל. לכך שני טעמים מרכזיים: ראשית, המדובר בדבר חקיקה ישראלי חדש, העורך רביזיה כוללת בדיני חדלות הפירעון, תוך העמדת הסדר מודרני ואחוד, חלף הפקודה המנדטורית ותיקוני הטלאים שנעשו בה במהלך השנים; שנית, הערכאה הדיונית שתדון בתיקי חדלות פירעון חדשים ממועד כניסת החוק לתוקף ואילך הם בתי משפט השלום, אשר שופטיהם ידרשו להתקין עצמם לטפל בתחום המשפטי הנוסף שהונח לפתחם.

אחרוג מרצף הדברים ואציין כי על שתי ההתפתחויות הללו ראוי לברך. הגיעה העת שהמשפט הישראלי ישוחרר מחקיקה ארכאית וכאוטית הן במישור כללי הדין והן במישור הסדרי השיפוט. הגיעה העת, לאחר שבעים שנות לאום, שהדין המוחל בבתי המשפט של מדינת ישראל יהיה כולו (ולא רק מרביתו) חקיקה ישראלית מקורית, מבית היוצר של כנסת ישראל, וכי חקיקת טלאים המבוססת על חוקי הסולטאן הטורקי או דבר המלך האנגלי תעבור מן הארץ. הגיעה העת כי מערכת המשפט הישראלית תהיה בנויה על בסיס היררכי ברור ועקבי, במסגרתו רובם המוחלט של ההליכים הדיוניים מנוהלים בערכאה הראשונה (בית משפט השלום), ערעורים בזכות וכן מקרים בעלי חשיבות מיוחדת (כדוגמת תיקי פשע חמור) נידונים בערכאה השנייה (בית המשפט המחוזי) ורק שאלות משפטיות עקרוניות או מקרים בעלי חשיבות מיוחדת נבחנים בערעור בערכאה השלישית (בית המשפט העליון). חוק חדלות פירעון ושיקום כלכלי משקף את שתי המגמות הראויות הללו. מי ייתן וכך ינהג המחוקק לכל רוחבו ולכל אורכו של המשפט הישראלי.

נשוב לענייננו. חידוש הדין ושינוי הערכאה דיונית, מאפשרים בחינה מחודשת של דיני חדלות הפירעון של יחידים. בחינה מחודשת זו צריכה להתבצע לאור פסיקות העבר, שהרי רובן ככולן משקפות חשיבה משפטית, ניסיון נצבר ותבונה מעשית. עם זאת, בחינה מחודשת זו אינה כבולה בתכתיבי העבר. באותם מקרים בהם החוק החדש מחייב או מאפשר אימוץ נקודת איזון שונה, ראויה יותר, יש לנהוג על פי הכלל "ישן מפני חדש תוציאו". בקיצור – עלינו לשמר כשהשימור מוצדק ולחדש כשהחידוש נדרש.

בחינה מושכלת של הסדרי החוק החדשים מחייבת, אם כך, הבנת עומק של תכליות דיני חדלות הפירעון של יחידים, היכרות יסודית עם מערכת הדינים שנהגה עד כה ולימוד קפדני של הוראות החוק החדש שחוקקה הכנסת. הספר בו אתם מעיינים מצטיין בשלוש החזיתות הללו: הוא נכתב על ידי שני מומחים לתחום – השופט עודד מאור ועורך הדין אסף דגני – אשר דיני חדלות הפירעון הם לחם חוקם במישור העיוני ומטה פרנסתם במישור המעשי; הוא מרכז ידע עשיר ומקיף של הדין הנוהג כיום, כפי שהוא משתקף בפסיקת בית המשפט העליון ובתי המשפט המחוזיים; הוא כולל ניתוח יסודי ומדוקדק של הוראות החוק החדש, תוך התייחסות נרחבת להליכי החקיקה שהולידו אותו. השילוב בין שלושת אלה הוא שהופך ספר זה לכלי עזר רב ערך בידי כל המבקש להתוודע להסדרי החוק החדש בעניין חדלות פירעון של יחידים, להבינם לפרטי פרטים ולנתח את החלופות השונות לפרשנותם.

כתיבת מחקר מקיף ומעמיק על נושא רחב היקף ורב חשיבות הוא אתגר מורכב. כך בוודאי בתקופת המעבר בין הסדרי חקיקה, כאשר הדין הקיים מצוי בדמדומיו והדין החדש עודו בערפילים. יבואו הכותבים על הברכה, על שהשכילו להוציא מתחת ידם ספר משפט יסודי ובהיר, אשר יאיר את דרכם של העושים בתחום, ויקל עליהם בהבנת סבכיו ונפתוליו של הסדר חדלות הפירעון של יחידים בחוק החדש, שאך זה נחקק.

השופט פרופ' עופר גרוסקופף

בית המשפט העליון

נובמבר 2018